

7. Хропанюк В. П. Теория государства и права. — М.: Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. — С. 164.
8. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Кошевичкова. — К.: Юрінком Інтер, 1998. — С. 71.

УДК 340.12(477)

*А. В. Забгасв,
здобувач кафедри теорії держави і права ОНЮА*

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стабільне існування держави неможливе без закріплення в розумах громадян самої ідеї держави. Ідея держави складає основу державної ідеології, а найважливіша її функція укладається в тім, щоб обґрунтувати соціальну цінність держави, її необхідність, ідеологічно закріпити, санкціонувати сформовану систему політичного панування, додати їй риси легітимності і соціальної виправданості.

Функції ідеології, насамперед, зводяться до оволодіння масовою політичною свідомістю, до впровадження ясних і зрозумілих цілей, задач, всіх орієнтирів у політику. Таким чином, можна сказати, що державна ідеологія, як особливий різновид політичної ідеології, є в той же час особливим елементом суспільної свідомості. Однак через досить швидко мінливий економічний і політичний орієнтири, державна ідеологія повинна бути здатною якщо не випереджати ці нові орієнтири, то хоча б зрозуміло і дохідливо пояснювати масам їхню необхідність і своєчасність. Особливо актуальною стає роль державної ідеології на початку нової історичної епохи — епохи глобалізму і постмодерна. «По-всюдно постмодернові зміни в людському бутті позначилися в неефективності функціонування права і держави. Не менше проблем з існуванням держави, оскільки така визначальна її властивість як суверенітет, все більше перетворюється у фікцію, не відображаючи можливості прояву держави в нову епоху» [1].

В останні роки з'явилося чимало публікацій, що розглядають різні аспекти проблеми як ідеології взагалі, так і державної ідеології. Наприклад, І. Гавриленко затверджує, що не можна змішувати ідеологію з політичною риторикою. Для того, щоб державна ідеологія мала позитивний ефект, більшість службового персоналу повинна бути ангажована саме в дану ідеологію [2].

У зв'язку з тим, що класи українського суспільства є слабо структуровані і націлені поперед усе на споживання, у них немає необхідності в ідеології, а присутня споживча психологія [3].

Н. Азаркін, виділяє бюрократичні (міщанські) і державні типи ідеологій. Державною ідеологією володіють ті нації і держави, що претендують на особливу роль у світі [4]. Очевидно, що на сучасному етапі в Україні ми спостерігаємо перший тип державної ідеології (міщанський).

В. Воловік відзначає такі основні риси ідеології державотворення нашого суспільства:

- відсутність чітко вираженої спрямованості розвитку суспільства;
- внутрішня суперечливість;
- клаптиковість і різновекторність ідеологій груп;
- зростання соціального песімізму [5].

Ю. П. Єременко і В. А. Рудковський вважають неможливим уяву держави у відриві від зумовлюючих її структуру і функції соціальних інтересів, також неможливо мислити її поза визначеною ідеологією, що представляє собою специфічну форму вираження і закріплення цих інтересів, характерних для історично визначеної епохи і культури [6].

О. Лановенко говорить, що практично повна відсутність цілеспрямованих і скільки-небудь продуктивних устремлінь в області державної ідеології негативно позначається і на внутрішній, і на зовнішній політиці України [7].

Значна кількість авторів приділяє увагу національній ідеї. М. Пірен і І. Смагін відзначаючи концептуальну і термінологічну невизначеність цього поняття, говорять про необхідність відродження національної ідеї як основи ідеології держави [8].

Ю. І. Римаренко пов'язує національну ідею не стільки з матеріалізованими ознаками нації, скільки з духовним світом і духовним типом нації [10].

Особлива роль і місце національної ідеї визначаються тим, що вона є комплексним поняттям, що охоплює всі аспекти життя нації, організує його і передбачає ефективне використання інститутів держави, державного регулювання [10].

М. Медведчук затверджує, що права і свободи людини є важливими складовими сучасної української ідеї [11].

О. Білоус, Е. Лисицин і В. Молоствовцева ставлять категорію «національна ідея» на один рівень з категорією «національна безпека» [12].

Однак одною з найважливіших функцій політичної ідеології є легітимація влади визначених політичних сил і режимів [13].

Говорячи про нерозривний зв'язок державної ідеології з існуванням держави, не слід забувати про визначення міфологічності ідеології.

Саме міфологічні аспекти суспільної свідомості, вважає Н. І. Ковальова, сприяють створенню нації. Тому для України, яка стоїть на початку процесу національного відтворення, аналіз функціонуючих міфологем вважається актуальним [14].

Усі представлені сторони такого складного поняття як державна ідеологія вимагають уважного вивчення. У даній статті ми обмежимося розглядом декількох концепцій, що можуть мати як практичне, так і теоретичне значення в подальшій розробці даної тематики. Так само сформулюємо деякі з задач, які необхідно вирішити при формуванні державної ідеології адекватно відповідній сучасній епосі.

В ідеологіях цілі руху звичайно ототожнюються з пануванням якоїсь ідеї. Ідеї ж, проникнувши у маси, переосмислюються і переітлумачуються стосовно рівня повсякденної свідомості. Крім того, самі ідеї починають жити як би

самостійним життям, стають самоцінними, перетворюються в символи віри, які конструюють реальність. Одним з таких символів, необхідних для існування стабільної держави, є міцна державна влада. «Сила власти есть прежде всего ее духовно-государственный авторитет, ее уважаемость, ее признаваемое достоинство, ее способность импонировать гражданам», — писав І. А. Ільїн [15].

Існує кілька основних форм легітимації державної влади. Німецький політолог М. Вебер виділяв три з них: традиційну, харизматичну і раціональну.

Перша пов'язана зі звичаями, традиціями населення, нерідко з особливою роллю релігії, з особистою, племінною, становою залежністю. Харизматична легітимація (харизма з давньогрецької — «божественний») обумовлена особливими якостями видатних особистостей, рідше — їхніх колективів, яким приписуються якості, здатні визначити поведінку людей. До числа таких якостей можуть відноситися природні здібності, пророчий дарунок, сила духу і слова.

Раціональна легітимація заснована на розумі: населення підтримує або відкидає державну владу, керуючись власною оцінкою заходів цієї влади. Основою раціональної влади є не гасла й обіцянки, вони мають порівняно короткочасний ефект, а практична робота органів держави на благо її населення, дотримання керівниками держави, посадовими особами встановлених для всіх законів, а не створення привілеїв для себе.

Таким чином, одною з задач державної ідеології стає обґрунтування легітимності державної влади на основі одної з форм легітимації.

Однак, на наш погляд, форму легітимації влади в Україні не можна цілком віднести ні до одної з перелічених вище форм. Можна сказати, що виникла четверта форма легітимації — заснована на масовій свідомості і масовій міфології.

Причин міфологізації політичної свідомості декілька. По-перше, згадана вище принципова життєстійкість міфології як способу мислення. По-друге, своєрідна спадщина радянської ментальності, де тоталітарний міф був істотним механізмом культури. І, по-третє, специфіка нинішньої соціополітичної ситуації, що стимулює процеси міфологізації свідомості [14].

«Парадокс современного секуляризованного мира состоит в том, что отвергая традиционные религии и идеологии в качестве руководящих систем ценностей, норм, ориентаций, ожиданий и т. д., он в то же время создает условия для формирования разного рода новых утопий, мифов, идеологий...» [16].

Одна з проблем, що виникає зараз — це проблема національно-культурної ідентичності й інтеграції в європейське співтовариство. Власне кажучи, світ рухається шляхом створення єдиної цивілізації. Глобалізація зітре не тільки національно-культурні, мовні, але й цивілізаційні розходження народів. Ми вже стали свідками швидкого поширення світом цінностей західної цивілізації, що, власне кажучи, і стала його глобалізатором. Не зможе встояти перед всеуніфікуючими глобалізаційними процесами й Україна.

Усвідомлення такої перспективи розвитку свідчить, що наші національно-культурні традиції не виявляться в числі пріоритетів майбутнього інтегрованого суспільства.

Існує ще одна проблема, пов'язана з глобалізацією, — це зміна місця держави у внутрішньонаціональних і світових процесах. Держава не тільки втрачає свої позиції на міжнародній арені, але і перестає бути повновладним хазяїном на власній території. Суверенітет держави «зіщулюється», набуває ритуальних рис [17]. На тлі послаблення здатності держави контролювати свою територію росте розчарування громадян, піднімається нова хвиля націоналізму. Усе це підсилює погрозу дезинтеграції держав, що негативним образом позначається на політичному житті в цілому.

Таким чином, у сучасну епоху постмодерна державна ідеологія стає не тільки однією з ознак держави [18], але й основною ознакою, що обумовлює саму діяльність «єдиної організації політичної влади в масштабах країни» [19]. Оскільки обсяг суверенітету, прозорість і розмитість границь, обсяг «допуску» іншої культури у внутрішнє середовище держави, обсяг повноважень, делегованих міждержавним органом, ступінь приведення внутрішніх правових норм до вимог міжнародних наддержавних фінансових структур і багато інших факторів, залежать у першу чергу від державної ідеології, яка й обґрунтовує доцільність усього перерахованого вище.

З огляду на всі існуючі складності, було б доцільно створити структуровану державну ідеологію, яка б відповідала вимогам суспільства, враховувала б не тільки соціальні, політичні, економічні, психологічні але і духовні аспекти. Яка була б в змозі успішно виконувати основні функції ідеології: орієнтаційну, легітимуючу, мобілізаційну, нормативістську, інтегративну. У яку як окремі елементи визначених рівнів увійшли б найбільш соціально значимі для окремих груп населення (політичних партій, класів і т. д.) ідеологічні концепції. Але, яка була б спрямована на досягнення передбачених цілей. Концепції націоналізму, національної ідеї, плюралізму, територіальної цілісності держави й інші могли б увійти в таку ідеологію як ідеї, актуальні тільки на проміжних етапах розвитку суспільства.

Література

1. Оборотов Ю. М. Парадигми права і держави в епоху постмодерну // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць / Голов. ред. С. В. Ківалов. — О., 2003. — Вип. 16. — С. 29.
2. Гавриленко І. Чи потрібна державі ідеологія // Вісн. — 1996. — № 4 (59). — С. 48.
3. Гавриленко І. Ідеологія: Варіації на задану тему // Вісн. — 1997. — № 2 (59). — С. 13.
4. Азаркин П. Идеология и государство // Законность. — 1999. — № 11 (781). — С. 38.
5. Воловик В. Основні фактори становлення ідеології державотворення // Вісн. — 2001. — № 12 (117). — С. 26.
6. Ермепко Ю. П., Рудковский В. А. О государственной идеологии // Юристъ-Правовед. — 2000. — № 1. — С. 76–77.
7. Лановенко О. Будь-яке суспільне відродження починається з формування нової ідеології // Вісн. — 2000. — № 3 (96). — С. 3–9.
8. Піреп М., Смагін І. Національна ідея — стрижнева основа інтегративної суспільної ідеології в Українській державі // Вісник УДАУ. — 1999. — № 2. — С. 120.
9. Римаренко Ю. І. Національний розвиток України. — К.: Юрінком, 1995. — С. 15.
10. Павловський М. Національна ідея в Україні себе вичерпала чи її зрадили? // Право України. — 1998. — № 12. — С. 23.

11. Медведчук М. Сучасна українська національна ідея і питання державотворення. — К.: Україна, 1997. — С. 52.
12. Білоус О., Лисицин Е., Молоствовцева В. Національна ідея і стратегія національної безпеки України // Вісн. — 2001. — № 9 (114). — С. 3–23.
13. Политология: Курс лекций / П. П. Децисюк, Т. Г. Соловей, Л. В. Старовойтова и др. — Мп.: ПТОО «ТетраСистемс», 1997. — С. 279.
14. Ковалева П. И. Механизмы мифологического сознания как фактор политических процессов в Украине // Актуальные проблемы политики: 36. наук. праць. — 2000. — Вып. 9. — С. 178–183.
15. Ильин И. А. О сильной власти // Собр. соч.: В 10 т. — М., 1993. — Т. 2, кн. 1. — С. 413.
16. Гаджисв К. С. Геополитика. — М.: Междунар. отношения, 1997. — С. 195.
17. Белов Г. А. Глобализация. Модернизация. Россия: Круглый стол // Политические исследования. — 2003. — № 2. — С. 45.
18. Забгасв А. В. Державна ідеологія як повід'ємна ознака держави // Актуальні проблеми політики: 36. наук. праць / Голов. ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Кормич. — О., 2001. — Вип. 10–11. — С. 724–726.
19. Хропанюк В. П. Теория государства и права: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / Под ред. В. Г. Стрекозова. — М.: Дабахов, Ткачев, Димов. 1995. — С. 59.

УДК 347.44(477)

*Л. В. Сичова,
здобувач кафедри теорії держави і права ОНЮА,
викладач ЧНЦ ОНЮА*

НОРМАТИВНИЙ ДОГОВІР ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ

На даний момент в Україні йде незворотний процес становлення її як демократичної, правової, соціальної держави. Саме в таких умовах набуває наймовірнішого значення принцип верховенства права, який торкнувся всіх аспектів життя держави, різноманітних правових відносин в усіх сферах діяльності. За таких умов набуває не аби-якого значення проблема джерел права, їх класифікації та різновидів.

Досить велику роль у вітчизняній правовій системі відіграє нормативний договір. Він відрізняється від договорів, які застосовуються в господарській сфері, торгівлі, обміні товарами та інших сферах господарювання тим, що вміщує в собі правила загального характеру, норми поведінки, що є обов'язковими для всіх.

Місцем нормативного договору серед інших джерел права, його значенням, особливостями в різні періоди займалися багато вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних. Серед вітчизняних юристів можна відзначити таких науковців, як В. Чіркін, Ю. Тихомиров, М. Орзіх, В. Стефанюк. Серед зарубіжних науковців питанням нормативного договору приділяли увагу Г. Бребан, І. Ріхтер, Г. Шупперт.

У вітчизняній та зарубіжній практиці нормативні договори мають сенс, наприклад, у відносинах між державами та державними утвореннями. На підставі нормативних договорів складаються відносини між суб'єктами федерації. Завжди на підставі нормативного договору складаються відносини між державами, які утворюють конфедерацію.